

REZIDUUM POLUANT AL RECONSTRUCȚIEI NOII EUROPE : PACTUL MOLOTOV-RIBBENTROP (II)

Reacții post-factum. Primele poziții, după cum am relevat, au un caracter emoțional. Situația pe care o implică însă Pactul este de o asemenea gravitate încît lumea democratică care este direct vizată, se reculege rapid, își repliază aprecierile și începe să analizeze cerebral, la rece efectele acestuia. În consecință, reacțiile dobîndesc un aspect analitic, vizîndu-se îndeosebi posibilele evoluții politico-militare în raport cu înțelegerea sovieto-germană. Se prognozează, astfel că :

- declanșarea conflictului armat în Europa este iminentă ;
- aria de confruntare militară, în cazul izbucnirii războiului, se va extinde și în afara Europei ;
- Germania, fără resurse petroliere, va manifesta un interes major pentru cîmpurile de ștei ale României ;
- șansele de evitare a conflagrației, deși mici, în condițiile în care puterile democratice ar acționa ferm împotriva cursului periculos al evenimentelor pot lua un sens ascensional ;
- poziția U.R.S.S.-ului în conflictul care se anunță are echivalența unei greutăți care poate influența sensibil balanța raportului de forțe dintre cele două coaliții, practic constituite la acea dată.

Aprecierile sau pozițiile adoptate de reprezentanți ai cercurilor politice sau mijloacelor de informare mass-media din diverse state, se pliază, în primul rînd, intereselor naționale, ceea ce dă o notă distinctă fiecăreia în parte, dincolo de aspectele generale semnalate.

Reacțiile României sînt prompte și ele vădese o accentuată stare tensională cauzată, evident, de perspectivele sumbre care se conturează la orizontul intereselor românești.

Guvernul României, regele Carol al II-lea, comentînd înțelegerea sovieto-germană consideră drept nefiresc gestul rușilor și apreciază că U.R.S.S.-ul se implică în război ca partener de coaliție cu Germania. În viziunea monarhului român efectele Pactului asupra statului român se anunță ca fiind foarte serioase : „Pentru noi e cit se poate de periculos, căci una din speranțele ce le aveam, de a avea în spate un flanc oarecum asigurat, s-au dus. Eu cred că U.R.S.S. va merge mai departe, adică va participa alături de Germania, dar desigur, ne vor putea crea greutăți în Basarabia”¹.

Carol al II-lea declară intimilor că dorește înfringerea germanilor dar că, în fața amenințării forței lor copleșitoare, România trebuie să facă unele concesii îndeosebi de natură economică.

Armand Călinescu, primul-ministru român surprinde reacțiile nefavorabile ale suveranului român față de germanii în însemnările sale cu caracter memorialistic : „Merg cu Gafencu* la rege. Îl găsesc impresionat, dar neschimbat în opinii ! Tot anti-german și pro-francofil și pro-anglofil. Crede că am urmat o bună politică. Vom continua și vom întări înarmarea. Atmosfera exclude ideea schimbării de guvern. Crede că vor reacționa italienii, spaniolii etc.”²

Premierul român intuiește cu o zi înainte de parafarea Pactului, posibila înțelegere sovieto-germană în detrimentul integrității teritoriale a României : „Lovitura de teatru a acordului germano-sovietic. Socotesc situația foarte gravă. S-au înțeles oare la o împărțire a Poloniei și României ?”³.

¹ Carol al II-lea, *Note zilnice*, în Arhivele Statului, București, fond Casa Regală, dosar 3424, f. 362—363.

* Ministrul de externe al României la acea dată.

² Arhiva Ministerului Apărării Naționale, în continuare : Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond nr. 104, dosar 10 014, f. 29.

³ Biblioteca Academiei Române Arhiva istorică, fond nr. 2, dosar nr. 11, f. 19.

A doua zi după semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop, o telegramă a Ambasadei Reichului din Ungaria, expediată către Ministrul de Externe român (Grigore Gafencu — *n.n.*) — ne informează telegrama — s-a arătat foarte surprins de eveniment și a declarat că pentru România realizarea unei colaborări efective dintre Germania și Rusia constituie un factor decisiv⁴, evident atit din perspectiva evoluției situației internaționale, cit și din orizontul intereselor românești.

Telegramele care sosesc de la București la aceeași adresă relevă un vădit interes german față de reacțiile României. La 24 august, Stelzer comunică: „Ministrul de externe m-a rugat să-i dau unele lămuriri privitoare la «coup»-ul «cu rușii» — cum l-a numit el. În legătură cu aceasta părea să-l intereseze îndeosebi faptul dacă convorbirile politice sint de dată recentă”. În continuare, Stelzer sintetizează două din ideile care se desprind din convorbirea cu ministrul de externe român: 1. România este „bucuroasă de colaborarea germano-rusă”, dacă ea nu lezează interesele României și 2. poziția statului român față de U.R.S.S. a rămas neschimbată.

Diplomatul german adaugă fiecăreia din ideile exprimate de Gafencu completări edificatoare. La prima dintre acestea el remarcă: „Modul în care Gafencu a vorbit despre această problemă dovedește că guvernul român urmărește cu atenție convorbirile dincolo de Pactul de neagresiune. Era, de asemenea, cuprins de îngrijorare că poziția internațională a României ar putea fi slăbită”.

La a doua, el adaugă: „România este ferm convinsă că un război germano-rus ar avea ca teatru de luptă și teritoriul românesc, de aceea nu a cedat presiunii anglo-franceze de a participa la tratativele de la Moscova. Românii s-au împotrivit tuturor încercărilor care urmăreau să acorde rușilor dreptul de trecere prin Basarabia”⁵.

Din alte surse diplomatice (ambasadorul Germaniei la București, Fabricius), Berlinul constată că situația, în urma Pactului, este considerată „ca extrem de gravă”. Cei care o apreciază astfel sint ministrul de externe al României și E. Urdăreanu, mareșalul Palatului Regal⁶.

Sensibilitățile germane față de atitudinea românilor în relație cu Pactul se manifestă și în „zona” marilor industriași români. Claudius, un alt reprezentant al Reichului în capitala României, într-o însemnare asupra omului de afaceri român Gigurtu, afirmă: „Nu-mi este cunoscut cum apreciază el din acest punct de vedere Tratatul germano-rus”⁷.

Mijloacele mass-media românești exprimă, în general aceeași stare tensionată care marchează cercurile politice, cu excepția publicațiilor fasciste și comuniste care se plasează pe o altă poziție.

„Adevărul” și „Timpul”, două din cele mai importante cotidiene ale vremii din România, constată stupefăcătoare cu care opinia publică a receptat vestea semnării Pactului precum și neliniștea care-a cuprins-o în perspectiva unei posibile evoluții politice nefavorabile statului român. „D[omnul] Ribbentrop semnează, la Moscova, un pact de neagresiune între Germania și Rusia. Faptul produce o extraordinară surpriză în toată lumea — consemnează o publicație românească din acel timp”⁸.

Presa fascistă sau profascistă, precum „Porunca Vremii”, definește Pactul drept consecința unei acțiuni „geniale”, iar pe Hitler, apreciat drept autorul acestuia, „cea mai mare epocală figură politică a lumii”⁹. Publicația, cu nedisimulate simpatii prohitleriste, calculează greșit că Pactul se constituie într-un instrument de prevenire a războiului.

Presa Partidului Comunist din România (P.C.R.), aservită intereselor Kominternului și, implicit, Uniunii Sovietice, elogiază încheierea Pactului Molotov-Ribbentrop, califică Anglia și Franța drept state fasciste, care „dorese” și „provoacă războiul”, iar pe Germania fascistă și Rusia bolșevică drept „puteri pacifiste”.

Semnarea Tratatului de neagresiune sovieto-german, așadar, precipită toate cercurile politice românești. Unii politicieni, cum sint Gh. Brătianu și C. Argetoianu, E. Urdăreanu — mareșalul Palatului Regal, — mari industriași ca N. Malaxa sau Gigurtu se pronunță pentru o deschidere fermă către Germania. Gheorghe Tătărescu, face notă discordantă față de toți

⁴ *Loc. cit.*, fond nr. XIII, dosar nr. 1313, fila 549.

⁵ *Loc. cit.*, filele 550—551.

⁶ Biblioteca Academiei, Arhiva istorică, fond nr. XII, dosar nr. 1313, fila 557.

⁷ *Loc. cit.*, I, 565.

⁸ Almanahul „Timpul” 1940, p. 203.

⁹ „Porunca Vremii”, nr. 1433 din 23 august 1939.

politicienii români, propunind de la Paris, unde ocupă locul de ambasador al României în Franța, nici mai mult nici mai puțin decât declararea războiului împotriva Germaniei!¹⁰.

Majoritatea oamenilor politici români susțin însă ideea plasării României pe o poziție neutrală față de desfășurarea evenimentelor, poziție care devine oficială la 6 septembrie 1939, odată cu declararea neutralității statului român. Era însă iluzorie speranța ca România să fie acceptată ca stat neutru. Desfășurarea evenimentelor în urma Pactului sovieto-german anihilează voința statului român de a rămâne neutru în conflictul armat, antrenându-l, fără voia sa, într-un devastator război.

Din exterior, România primește cele mai felurite semnale privind reacțiile față de noua înțelegere sovieto-germană. Ele trebuie judecate atât în perspectiva situației de atunci, dar și în raport cu pozițiile ulterioare — exprimate la mare distanță de la eveniment — pentru a avea o imagine cât mai completă posibil asupra implicațiilor Pactului asupra României, cât și a aprecierilor privind natura, conținutul și efectele lui pe planul politicii mondiale.

Britanicii dau o interpretare oarecum surprinzătoare Tratatului sovieto-german. W. Churchill remarcă două aspecte esențiale care derivă direct din Pact: 1. se creează un „front răsăritean” pe care germanii nu vor „îndrăzni să-l atace” și 2. rușii reușesc ca desfășurarea pozițiilor avansate germane să se efectueze „cât mai la vest posibil” de granițele lor¹¹. Eroarea este evidentă la primul dintre acestea, iar consecințele ei le suportă inclusiv România. De altfel, unii istorici, mai târziu, contestă o asemenea interpretare, sesizând cu realism: „Cu toate acestea tot se mai găseau oameni politici care credeau că Pactul de neagresiune ruso-german, și aceasta se credea și la Moscova, va avea ca efect menținerea păcii”¹².

A. Eden este și mai tranșant în problema raporturilor de forță europene din anul 1939. Susține, astfel, că „Pactul Ribbentrop-Molotov ar fi fost probabil evitat” dacă Anglia și Franța ar fi căutat cu mai multă insistență apropierea de U.R.S.S.¹³. Unele din argumentele aduse în favoarea acestei teze sînt și cele de natură militară. Istoricul W. L. Shirer aprecia că, în 1939, raportul de forțe operaționale era de 3/1 în favoarea anglo-francezilor, rușilor, belgienilor și olandezilor, bineînțeles în comparație cu potențialul militar de care dispunea al III-lea Reich¹⁴.

Francezii, vecinii cu Reichul nazist, realizează imediat pericolul și, mai ales, inevitabilitatea unei confruntări armate, realitate pe care istoricii o certifică: „La 21 august lumea nimită află că ministrul german von Ribbentrop s-a deplasat cu avionul la Moscova și a semnat cu Stalin un pact de neagresiune. Toată lumea ajunsese să-și dea seama că războiul din 1914 reîncepe”¹⁵.

André Maurois, reevaluînd situația din 1939, consideră că șansa evitării războiului mondial este pierdută în momentul în care Rusia renunță la tratativele cu Anglia și Franța și „semnă un pact de neagresiune cu Germania”¹⁶.

O perspectivă analitică a Pactului, care este apropiată propriilor noastre supoziții, ne este oferită de unul din foștii lideri comuniști spanioli — Fernando Claudin în conducerea partidului pînă în 1964. Potrivit aprecierilor sale Pactul reprezintă o piesă dintr-un angajament de mare anvergură dintre U.R.S.S. și Germania, avînd ca obiectiv esențial promovarea politicii „sferelor de influență”¹⁷.

Un suport în susținerea acestei idei îl reprezintă și constatarea pe care Boris Souvarine o face în legătură cu „pregătirile” pe care le inițiază Stalin pentru a veni în întîmpinarea lui Hitler încă din 1933. Stalin are în viziune o înțelegere de lungă durată cu Germania motiv pentru care procedează la înlăturarea masivă a unor cadre importante din conducerea Partidului Comunist și din comanda Armatei Sovietice¹⁸.

Avea un interes major Rusia Sovietelor să joace pe cartea germană? Ministrul de externe român — Grigore Gafencu —, surprins în postul său de manevra sovietică din august

¹⁰ Apud: Henri Prost, *Destin de la Roumanie*, Paris, Editions Berger-Levrant, 1954, p. 133.

¹¹ Watson Churchill, *The Second World War*, vol. I, London, 1967, p. 346.

¹² Davy Winter, *Tragedia Europei, Adolf Hitler*, București, Editura A.B.C., 1945, p. 216.

¹³ *The Eden Memoires*, vol. II, London, Cassel, 1965, p. 55.

¹⁴ W. L. Shirer, *The Rise and the Fall of the Third Reich*, London, 1960, p. 592—596.

¹⁵ Jaques Madoule, *Istoria Franței*, vol. 3, București, Edit. Politică, 1973, p. 202—203.

¹⁶ André Maurois, *Istoria Angliei*, vol. II, București, Edit. Politică, 1970, p. 309.

¹⁷ Fernando Claudin, *La crise du mouvement communiste. Du Komintern au Kominform*, Paris, François Maspero, 1972, p. 351.

¹⁸ Boris Souvarine, *Staline. Aperçu historique du Bolchévisme*, Paris, Editions Champ Libre, 1977, p. 540.

1939 dă un răspuns logic la această întrebare. „Or, acest imperiu (U.R.S.S. — *n.n.*) — relevă Gafencu — nu era o creație recentă, nu-și datora existența nici geniului lui Stalin, nici flăcării Revoluției. Era moștenirea trecutului căruia răsturnările revoluționare îi întunecaseră imaginea, fără a-i fi estompat trăsătura esențială: irezistibila atracție spre vest și sud. Rusia, în mișcare, se regăsise pe sine. Ea reinnodase legătura cu vechile tradiții și resimțea satisfacția ancestrală de a-și extinde frontierele către Occident. Această nevoie de a împinge înainte, sau, pentru a folosi limbajul timpului, acest «dynamism» venit din fundul veacurilor, își afla o nouă combustie în febra revoluționară care mocnea sub cenușă: și acest dynamism beneficia de imensul angrenaj industrial și militar, realizat printr-un efort titanice unic în istoria poporului rus. Părea că vechea Rusie resuscitată indica noii Rusii țelurile expansiunii, neîmpotmolindu-se într-un bolșevism universal, ci în conformitate cu anumite imperative precise și imuabile de ordin politic și teritorial”¹⁹.

Polonezii stabilesc atit atunci, în epocă, cit și ulterior un raport de cauzalitate între Pactul Molotov-Ribbentrop de la 23 august 1939 și izbucnirea celui de al doilea război mondial. Ei îi acuză pe francezi și englezi — și reproșurile se mențin și astăzi — că i-au lăsat total descoperiți în fața agresiunii germano-sovietice, situație similară cu a României, doi dintre cei mai fideli, puternici și deciziși aliați ai acestora din rindul statelor Europei răsăritene, evident în configurația geo-politică interbelică. Domnul H. Batowski, prestigios istoric polonez contemporan, remarcă similitudinea dintre situația României și a Poloniei în contextul evenimentelor dramatice din anul 1939. „Amenințată grav de Germania în timpul campaniei în Polonia . . ., neîncercându-se, de asemenea, în Uniunea Sovietică, care deveni vecinul său pe o întindere mult mai mare ca înainte, relevă domnia sa —, România nu mai știa unde e salvarea sa, cu atit mai mult cu cit «puterile garante» își demonstraseră toată neputința lor”²⁰.

Protagoniștii loviturii de forță din august 1939, normal au cu totul alte concepții asupra efectelor Pactului. De fapt există o întreagă literatură care este consacrată exclusiv Tratatului de neagresiune sovieto-germană, cu o pondere mult mai importantă în U.R.S.S. Rușii n-au suportat, pînă la perestroika gorbaciovistă, nici cea mai vagă incriminare a statului lor multinațional în declanșarea celei de a doua conflagrații mondiale. În ultima vreme se constată unele simptome incurajatoare de natură interpretativă în rindul istoricilor din Rusia Sovietică.

Reacția imediată a Rușilor, după semnarea Pactului, este marcată de o nedisimulată satisfacție. Cotidianul moscovit, „Izvestia”, imediat după eveniment, într-un editorial al cărui titlu grăiește de la sine — „O zi de mare importanță istorică” — anunță că prin parafarea Tratatului de neagresiune dintre U.R.S.S. și Germania s-a „pus capăt ostilităților” care „ațițau la război, în mod artificial” cele două state. „De aceea — se accentuează în editorial — popoarele Uniunii Sovietice salută acest pact istoric cu satisfacție, el contribuind la menținerea păcii în răsăritul european”.

Hrusciiov, fostul lider comunist al Rusiei sovietice, martor al discuțiilor din culisele cercurilor politice sovietice care au sprijinit apropierea de Reichul nazist dă o astfel de interpretare Pactului încit intenția lui de disculpăre a Sovietelor de trădarea democrației în folosul fascismului este evidentă: „Noi — își începe el pledoaria pro causa — știam perfect de bine că Hitler încerca să ne înșele pe noi cu Tratatul. Am auzit cu propriile mele urechi cind Stalin spunea: «*Totul e un joc să vezi cine-l poate prosti pe cine. Știi ce vrea Hitler. El crede că m-a dat gata, dar în realitate eu sînt acela care l-am tras pe sfoară!*». Stalin i-a spus lui Voroșilov, Beriamie și multor membri ai Biroului Politic că, din cauza acestui Tratat, războiul se va depărta de noi pentru un timp îndelungat. Noi vom vedea ce se întimplă”²¹.

Hrusciiov surprinde atmosfera din culisele cercurilor politice și militare din capitala Imperiului sovietic, dar escamotează realitatea cind se străduiește să redea impresiile produse de semnarea Pactului asupra opiniei publice.

Corespondenții străini prezenți în capitala U.R.S.S., precum francezul Jean Champeinois sau englezul Alexander Werth, constată cu obiectivitate teama conducătorilor sovietici față de impactul semnării Tratatului cu o putere fascistă asupra propriilor popoare îndoc-

¹⁹ Grigore Gafencu, *Preliminariile războiului din răsărit* (fragment), în „Dimineața”, Anul I, nr. 112, din 3 iulie 1990, p. 5.

²⁰ H. Batowski, *Les Etats danubiens et balkaniques et la guerre polono-allemande en septembre 1939*, comunicare prezentată în cadrul Colocviului de istorie a celui de al doilea război mondial de la Budapesta din 1966, p. 7—8.

²¹ Memoriile lui Hrusciiov (fragment), în „Libertatea”, anul 2, nr. 183 din 28 iulie 1990, p. 8.

trinate cu sloganurile antifasciste ale propriului lor aparat propagandistic. „Vizita lui Ribbentrop la Moscova și semnarea — la 23 august — a Pactului de neagresiune sovieto-german au constituit pentru opinia publică din Uniunea Sovietică o surpriză aproape totală. În sinea lor, milioane de ruși erau complet uluiți de ceea ce se întâmplase, dat fiind că de cînd veniseră naziștii la putere Uniunea Sovietică fusese în avangarda luptei antifasciste. Mulți ruși — fie ei muncitori sau intelectuali — își spuneau, cel puțin în perioada imediat următoare semnării Pactului, că Stalin și Molotov știau fără îndoială ce fac, că, în definitiv, au menținut Uniunea Sovietică în afara războiului și că Pactul, deși neplăcut, devenise inevitabil în urma atitudinii adoptate de Franța, de Marea Britanie și Polonia. De asemenea, nimeni nu se îndoia că Stalin și Molotov trebuie să fi avut multe rezerve față de întreaga această chestiune”²² — consemnează reporterul britanic Werth.

Teama față de o posibilă reacție populară împotriva reinnoirii colaborării cu Germania, de astă dată însă cu o Germanie condusă de fasciști și angrenată ireversibil pe calea revanșei, îl fac pe Stalin să impună mass-mediei sovietice o accentuată rezervă față de politica internă și externă a Reichului nazist și deopotrivă să angreneze Kominternul într-o acțiune propagandistică de amploare menită să deturneze atenția opiniei publice mondiale de la sensurile și obiectivele clar revizioniste ale Pactului.

Noile directive ale conducerii Kominternului, după semnarea Pactului, schimbă cu 180° orientarea față de Germania, în sensul că se renunță la atacurile vehemente împotriva politicii sale anti-democratice și războinice în favoarea unei atitudini stupefiante pentru partidele comuniste care aderaseră la „Internaționala roșie” de la Moscova, în fapt o instituție de diversiune, propagandă și spionaj în favoarea Sovietelor.

Ienicerii occidentali ai Kominternului adoptă imediat o poziție identică cu a stăpînilor de la Moscova lansindu-se în perorații favorabile politicii externe sovietice, cu adresabilitate la Pactul Molotov-Ribbentrop din august 1939.

Maurice Thorez este un caz tipic. Deși personal dezavuează politica conciliatoristă promovată de Stalin față de adversara țării sale — Germania, leader-ul comunist francez se arată de o docilitate dezarmantă față de toate «sfaturile prietenești» sosite pe canale moscovite. André Ferrat surprinde exact acest aspect: „Thorez nu a luat niciodată o singură decizie politică care să nu fi fost în prealabil dictată sau inspirată, și, în orice caz, verificată și aprobată de omul de încredere al Secretariatului Internaționalului Comuniste. Toate discursurile importante au fost redactate, toate actele hotărîtoare au fost săvîrșite, toate lozincile partidului au fost puse la punct sub direcția și controlul lui Fried”²³ („consilierul” său, un om de încredere „verificat” al Kominternului — *n.n.*).

Thorez era pionul Moscovei și în propriul parlament. La 25 august, deci la numai două zile după ce Pactul sovieto-german devine o realitate cutremurătoare, în cadrul reuniunii grupului parlamentarilor comuniști, el respinge o propunere care reclamă intervenția pe lângă guvernul sovietic pentru dezavuarea Pactului și schimbarea atitudinii față de Germania hitleristă²⁴.

Tillon, un alt comunist francez, cel care consemnează cele de mai sus, afirmă că 23 august 1939 a paralizat pe mulți membri ai Partidului Comunist Francez (P.C.F.). „Știrea — consemnează el — mi s-a părut atît de uluitoare încît am refuzat, în primul moment, să-i sesizez consecințele dramatice”²⁵.

Consecințele sînt dramatice pentru P.C.F. — și pentru toate partidele comuniste afiliate Kominternului. Odată cu „momentul” 1939, P.C.F. este confruntat cu o severă criză de autoritate, ale cărei efecte se prelungesc mult și după încheierea războiului²⁶. Partizanii Sovietelor recurg la aceleași argumente, cum este și Jean Elleinstein care consideră că Pactul „a fost o necesitate politică” (numai politică?) pentru Uniunea Sovietică, deoarece Parisul și Londra își concordau eforturile pentru a-l determina pe Hitler să întreprindă o „cruciadă” împotriva rușilor²⁷.

²² Alexander Werth, *Un corespondent englez pe frontul de est*, București, Edit. Politică, 1970, p. 54.

²³ André Ferrat, *D-I. Fauvet prins de legendă* (recenzie la lucrarea lui Jaques Fauvet, *Histoire du Parti Communiste Français*), în „Preuve” (Paris), nr. 168, februarie 1965, p. 61—62.

²⁴ Charles Tillon, *On chantait rouge*, Paris, Laffont, 1977.

²⁵ *Ibidem*, p. 466.

²⁶ Jean Pierre Chévenement, *Les socialistes, les communistes et les autres*, Paris, Edition Aubier Montaigne, 1977, p. 104 și urm.

²⁷ Jean Elleinstein, *L'U.R.S.S. en guerre (1939—1936)*, Paris, Editions Sociales, Collection Notre Temp, 1974 (recenzie) în „Chahiers d'histoire de l'Institut Maurice Thorez”, 8e année, nr. 8—9 Nouvelle série (36—37), 3e trimestre 1974, p. 313.

Istoricii sovietici, fără excepție, pină la apariția lui Gorbaciov în postură de reformator al imperiului moscovit prezintă Pactul drept o „mare victorie” a politicii staliniste. În ultima vreme, însă, constatăm nuanțări importante în poziția acestora, cindva inflexibilă și chiar agresivă.

Pentru Stalin, Tratatul de neagresiune sovieto-german are, în esență, citeva atuuri importante :

— restabilește colaborarea cu Germania, tradițională și profitabilă pentru ruși sub raport financiar, industrial și militar ;

— reactivează și dă satisfacție parțială unei mai vechi tentații rusești de a juca un rol semnificativ și în problemele vestului european ;

— pune de acord aspirațiile de mare putere europeană și mondială ale Rusiei cu forța sa economică și militară în ascensiune ;

— satisface orgoliile rănite ale conducătorilor de la Kremlin de ezitățile anglo-franceze în recunoașterea parteneriatului politico-militar al imperiului sovietic în soluționarea problemelor globale :

— asociază U.R.S.S.-ul la politica de dictat și forță a Germaniei — ca expresie a unui nou raport de forțe pe arena internațională ;

— inaugurează „strategia” sferelor de influență.

În relație directă cu România, Imperiul sovietic obține asentimentul Reichului să „soluționeze” contenciosul teritorial cu aceasta — Basarabia —, care afectează relațiile dintre cele două state începînd cu 1812 cînd o parte a Moldovei este anexată Rusiei, relații agravate după 1918, în contextul în care populația românească majoritară din Basarabia decide suveran revenirea la patria mamă — România.

Pentru Germania, Tratatul de neagresiune cu Rusia Sovietelor, ca și Protocolul adițional secret au cu totul alte dimensiuni și semnificații politico-economice și strategice.

Hitler crează iluzia falsă rușilor că Germania își orientează atenția spre vest, asigurîndu-și astfel spatele prin înțelegerea semnată la Moscova. El se poate arunca cu toate forțele sale armate împotriva Europei vestice, ceea ce se și întîmplă după lichidarea Poloniei. Naivitatea „tătucăi” — cum îi spuneau cu amară ironie românii lui Stalin — este un paravan impenetrabil pentru orice inițiativă realistă a militarilor și politicienilor sovietici, de multe ori fatală pentru unii dintre aceștia. Faptul că Stalin a fost cel „păcălit”, este idubitabil, iar istoricii care susțin că am asistat la o cursă reciprocă de capcane ignoră cu bună știință elementele probatorii ale credulității „generalisimului” Stalin vizavi de manevrele germane inclusiv cu terți, care se cunosc și nu este cazul să insistăm asupra lor. De altfel, intențiile cancelarului Hitler față de Rusia, fără a fi expres, dar suficient conturate pentru a genera interogații, rezultă din declarațiile sale făcute profesorului Burekhardt, cu douăsprezece zile înainte de semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop : „Cit privește pe ruși, noi îi cunoaștem mai bine decît ceilalți. Sute de ofițeri germani au servit luni întregi, acum cîțiva ani, în armatele rusești. Acestea n-au nici-o forță ofensivă [...]. N-am inspirații romantice. N-am poftă de dominație. Înainte de orice, nu caut nimic în Occident, nici azi, nici mîine : nu am nici-o ambiție în această parte atît de des populată a Europei. O dată pentru totdeauna declar că n-am nici un plan în privința ei. Dar trebuie să am mîinile libere înspre est. Anume, vreau să obțin în cantitate suficientă grîul necesar țării mele și, pe de altă parte, îmi trebuie în afara Europei o colonie în măsură să-mi dea lemn”²⁸.

Hitler are „vitală” nevoie de „spațiu” în est, ori în zona vizată de el este nu numai Polonia, Cehoslovacia sau România, ci și U.R.S.S.-ul ! Pentru el, Tratatul semnat cu rușii este ab initio un act formal care, într-adevăr, devine caduc la mai puțin de doi ani de la parafarea lui.

Germania își infringe propriile orgolii, redevenind aliata temporară a Rusiei bolșevice din calcule politice și militare între care două prevalează — așa cum rezultă din „panseurile” fîhrerului, conținute în mesajul transmis „ducelui” la 25 august 1939 : „1. Situația generală a politicii internaționale, deoarece acest lucru este hotărîtor pentru Puterile Axei ; 2. Tărăgănarea constantă pe care a manifestat-o cabinetul japonez înainte de a adopta o atitudine definitivă”²⁹ (și decisă împotriva Angliei — *n.n.*).

Interesul global al Reichului pentru răsăritul Europei este totuși diferențiat în raport nu numai de poziția strategică a statelor vizate, dar și de resursele lor naturale. Din acest

²⁸ Apud : Jacques de Launay, *Istoria secretă*, București, Edit. Științifică, 1970, p. 227, 229.

²⁹ *Documents of German Foreign Policy. 1918—1945*. Series B, Volume VII, august 9 — september 30, 1939, Her Majesty's Stationery Office, London, 1956, doc. nr. 266 (F. 1./0242—44).

punct de vedere, România deține un important ascendent asupra celorlalte țări, atât prin resursele considerabile de petrol, materie lemnoasă și alimente, cât și prin poziția strategică deosebită.

Protocolul adițional secret, care prevede anexarea Basarabiei de către sovieticii precum și Tratatul cu U.R.S.S. desăvârșesc izolarea internațională a României, aruncând-o, practic, în brațele Germaniei naziste. Hitler nu-și ascunde satisfacția că, prin Pactul încheiat cu Moscova, între atitea avantaje, se înscrie și unul care-l face să exclame fericit: „*Însă eu repet încă o dată că România nu se mai află în postura de a putea lua parte la vreun conflict împotriva Axei*”³⁰.

Efectele Pactului asupra României sînt dintre cele mai serioase și de lungă durată. Românii primesc lovitura de grație de la germani care satisfac pretențiile rusești asupra Basarabiei, ceea ce provoacă nu numai dezamăgire, dar și o adversitate manifestă a unor însemnate straturi sociale românești împotriva Reichului hitlerist.

Colosul bolșevic „amină” ocuparea Basarabiei fiindcă este „ocupat” cu reimpărțirea Poloniei, apoi cu războiul împotriva finlandezilor precum și cu răfuielile din interior, cărora le cad victime sute de mii de oameni nevinovați. Rusia își studiază însă din umbră victima, așa cum procedează felinele, pentru ca la momentul cel mai potrivit s-o imobilizeze dintr-un salt, apoi s-o sfîșie, și pregătește terenul pentru invazie prin emisari kominterniști infiltrați în Basarabia. În punerea în operă a „scenariului” basarabeian rușii nu fac eforturi deosebite. Ei au deja pe teritoriul românesc numeroși „revoluționari” cu experiență — de fapt agenți K.G.B. mascați — care acționează în numele „internaționalismului proletar”, pregătind terenul pentru ora II, cînd începe invazia rusească în Basarabia.

Primele aluzii rusești asupra interesului asupra Basarabiei românești sînt strecurate în presa sovietică încă în cursul anului 1939, dar explicit „problema” basarabeiană este atacată la începutul următorului an. La 29 martie 1940, în cadrul lucrărilor Sovietului Suprem al U.R.S.S., Molotov, exprimînd punctul de vedere al guvernului sovietic, face cunoscută public intenția U.R.S.S.-ului de „a soluționa” contenciosul teritorial cu România, evident în favoarea bolșevicilor ruși.

Guvernul român primește și alte „semnale” în legătură cu o posibilă intervenție militară sovietică în Basarabia. Incidentele de graniță provocate de sovieticii se înmulțesc considerabil, practic în fiecare zi înregistrîndu-se asemenea fenomene la frontiera dintre cele două state; iau un curs ascendent și provocările cu caracter diversionist pe teritoriul românesc, „regizate” fie de către grupuri de komando infiltrate în Basarabia, fie de către nuclee comuniste, stipendiate și patronate de Moscova și, nu în ultimul rînd, se constată activități militare de anvergură la granița cu România. Acest din urmă aspect este comunicat, pe canale diplomatice, atât Germaniei cât și Italiei, pe care România la considera ca fiind încă în măsură să stopeze pornirile agresive ale Rusiei Sovietice împotriva sa.

La 22 mai 1940, ministrul Italiei la București, Ghigi comunica Romei că Ministerul de Externe al României sesiza că în zona de graniță cu U.R.S.S.-ul au loc „importante mișcări de trupe sovietice din direcția nord în direcția sud și care suscită o vie îngrijorare față de intențiile guvernului de la Moscova”³¹.

Ministerul de Externe român face cunoscut, în același timp, că statul român este ferm hotărît să-și apere cu armele integritatea teritorială.

Îngrijorarea Bucureștiului sporește însă pe măsură ce rușii concentrează în zona de frontieră cu România noi unități militare cu tehnica de luptă aferentă. Primul-ministru al României, Gh. Tătărescu, reiterînd dorința guvernului său în promovarea unor strînse raporturi cu guvernul Reichului, își exprimă totodată profunda neliniște provocată de pregătirile militare ale U.R.S.S. care vizează statul român.

Ultimele speranțe ale românilor se risipesc odată cu receptarea conținutului comunicării verbale a guvernului german, la 2 iunie 1940, prin care acesta consilia factorii politici ai României să accepte „o rezolvare definitivă a sferelor balcanice”, inclusiv a graniței cu Rusia Sovietică. „Rămîne, deci, la aprecierea guvernului român de a-și preciza mai îndemănunt gîndurile sale în această privință”³² — preciza sentința Reichului, lămurînd definitiv Bucureștiul asupra intențiilor sale în ce privește România.

În consecință, guvernul român este în situația să aștepte reacția previzibilă a rușilor, care se produce la 26 iunie 1940, cînd Molotov înmînează ultimatumul Sovietelor ambasadei

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *I documenti diplomatici italiani*, nona serie: 1939—1943, volume IV (9 aprilie — 10 iunie 1940), Roma MCMLX, documentul nr. 538.

³² Arhivele Statului București, fond Cabinetul militar al lui I. Antonescu, dosar nr. 1, f. 11—12.

dorului român la Moscova, George Davidescu, prin care România este somată să cedeze nu numai Basarabia, dar și nordul Bucovinei, o altă parte a Moldovei, ceea ce, evident, depășea clauzele „contractuale” ale Protocolului adițional secret, anexă la Tratatul de neagresiune sovieto-german.

Perfidia și cinismul rușilor îi surprinde și pe germani, „aliații” lor pasageri *, care trec peste iritarea produsă de sovietici, normal din aceleași calcule politice și militare cu care încheiaseră în august 1939 Tratatul de neagresiune. Germanii sînt însă interesați ca România să nu devină teatru de război, motiv pentru care fac presiuni asupra României să cedeze fără luptă teritoriile reclamate de ruși, situație pe care România este constrinsă să o accepte, deoarece pe lângă presiunile conjugate sovieto-germane, Reichul stimulează deliberat poftetele anexioniste ale Ungariei și Bulgariei, ambele conduse de guvernări fasciste.

În timp ce are loc evacuarea Basarabiei de către administrația românească, armată, poliție și cetățenii care nu vor să rămînă sub ocupație rusească — evacuare începută precipitat în ziua de 28 iunie și grav perturbată de repetatele încălcări ale prevederilor româno-sovietice privind calendarul retragerii de către trupele rusești — la Berlin, ministrul de externe al Bulgariei, Draganov, și plenipotențiarul Ungariei în Germania sondau atitudinea oficialităților germane asupra pretențiilor teritoriale la adresa României.

În iunie 1940, România înregistrează prima pierdere teritorială din acel nefast an pentru ea: *Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța**, care sînt ocupate de sovietici. Pentru populația românească rămasă în teritoriile trecute, sub amenințarea forței, la U.R.S.S. se inaugurează o perioadă de coșmar: mii de bărbați, care erau înrolați în Armata română și, în urma cedării celor două zone, au primit dezlegare de la autoritățile militare române să se reîntoarcă la vetrele lor din Basarabia și din nordul Bucovinei, au fost internați în lagăre și decimați pînă la unul; zeci de mii de femei, copii, tineri, bărbați vîrstnici — după unele estimări peste 300 000 — au fost deportați în Siberia, multe familii fiind destrămate pentru totdeauna; cetățenii care și-au exprimat, într-o formă sau alta, simțăminte românești au fost arestați, torturați și obligați să declare sub amenințare să renunțe definitiv să se mai considere români; peste 10 000 de bucovineni — femei, copii, bărbați — au fost împușcați în păduri, în condițiile în care autoritățile de ocupație „le-au permis” fâjarnic și criminal, plecarea în România; zeci de biserici românești au fost incendiate sau dărîmate, altele transformate în grajduri; statuile marilor oameni de stat sau cărturarilor care au adus faima României peste fruntariile ei au fost demontate, unele din ele fiind topite, altele distruse de furia oarbă a invadatorilor; o teroare sălbatică, specifică „comunismului de război”, se dezlănțuie împotriva populației românești din Basarabia și nordul Bucovinei. *Era, însă, numai primul efect al înțelegerii dintre Hitler și Stalin pentru România!*

Sfidînd cele mai elementare norme științifice și de bun simț, istoriografia sovietică a susținut fără nici un temel real, că actul din iunie 1940 era consecința „logică” a „dorinței” populației românești din Basarabia de a „reveni la Patria Sovietică”, deoarece în România regula ea a fost supusă unei dabile „opresiuni”: socială și națională (sic!)**.

La împlinirea unui an de la semnarea Tratatului de neagresiune cu Germania, mass media sovietică era sufocată de entuziasmul nedisimulat al conducătorilor statului, al presei serise și vorbite. În chiar ziua de 23 august, „Pravda”, „Izvestia”, „Krasnaia Armia” și alte publicații de mare tiraj centrale utilizau superlativele pentru rezultatele Pactului Molotov-Ribbentrop. „Izvestia” afirma un crud adevăr pentru statele afectate de agresiunea sovietică din 1939—1940: „Germania a ajutat U.R.S.S. să-și realizeze problemele sale de stat în regiunea frontierelor apusene”, cu alte cuvinte să smulgă teritorii României și Poloniei și să ocupe țările baltice.

* „Revendicarea de către Uniunea Sovietică a Bucovinei constituie o noutate, Bucovina a fost în trecut o provincie a coroanei austriece (smulsă cu forța Moldovei în 1774 — *n.n.*) și este dens populată cu germani. Germania este de asemenea în mod deosebit interesată de soarta acestor volksdeutsche” (Ministerul de Externe al Reichului către Ambasada germană din U.R.S.S., Telegramă expediată la 25 iunie 1940, în *Documents of German Foreign Policy. 1918—1945*, Series D, Volume X, 23 June-August 31, 1940, London, 1957, dec. nr. 13).

** Basarabia avea, la data ocupării ei de către sovietici, o suprafață de 44 422 km² și o populație de 2 863 409 de locuitori. Potrivit înțelegerilor sovieto-germane, populația de origine germană din Basarabia, care însuma circa 100 000 de suflete, după estimările Berlinului, după ocuparea provinciei românești de către sovietici a fost transferată în Germania. Nordul Bucovinei avea o suprafață de 6 300 km² pe care trăiau 484 984 locuitori. Ținutul Herța, înființat în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea pe o rază de cîțiva km² în jurul orașelului cu același nume (ctitorit la 1672), la data ultimatumului sovietic era parte componentă a județului Dorohoi în nordul provinciei Moldova. Tot în iunie 1940, Sovietele ocupă și cinci insule nelocuite situate pe brațul Chilia al Dunării, la sud de talvegul fluviului, între acestea fiind Delea Veche, Delea Nouă, Limba.

În timp ce la Moscova euforia se risipea cu greu, Germania impune României însă două runde de cesiuni teritoriale. *Partea nord-estică a Transilvaniei* este cedată Ungariei horthyste, iar *sudul Dobrogei* (Cadriilaterul), vechi teritoriu românesc, este cedat Bulgariei fasciste. Regimurile totalitare de dreapta și de stînga cooperează perfect în materie de reimpărțire a „sferelor de influență”: Germania „sprijină” — ca să utilizăm termenul „Izvestiei” moscovite — Rusia Sovietelor să-și satisfacă unele pretenții teritoriale, cum încurajează deopotrivă Ungaria (să ocupe teritorii din Cehoslovacia și România) și Bulgaria să smulgă prin „coaciliere” statului român sudul Dobrogei.

Pierderile teritoriale ale României, după cedarea Basarabiei și a celorlalte regiuni aparținătoare Moldovei în urma ultimatumurilor U.R.S.S. din iunie 1940, reprezintă consecința directă și dramatică a Pactului Ribbentrop-Molotov. Rusia își dă girul pentru politica agresivă a Reichului, care se identifică practic cu propria sa viziune asupra raporturilor de forță de pe arena internațională, stimulînd apetitul german pentru supremația europeană și mondială. În corolație cu aceasta, Germania are toate atuurile în mînă în „jocul” cu România, inclusiv forțarea conducerii statale să accepte unele cesiuni teritoriale în favoarea Ungariei și Bulgariei. Astfel, la 30 august, prin Diktatul impus României de către Germania și Italia, statul român este constrins să cedeze Ungariei un teritoriu însumînd 43 492 km² care avea o populație de 2 677 000 de locuitori, iar la 7 septembrie același an, în urma Tratatului de la Craiova, semnat de partea română sub presiunea Reichului și a amenințărilor Bulgariei, să cedeze vecinului sud-dunărean zona Cadriilaterului în suprafață de 7 776 km² și cu o populație însumînd 413 612 de locuitori.

Bilanțul efectelor Pactului Molotov-Ribbentrop asupra României are următoarea înfățișare:

— La sfîrșitul anului 1940 teritoriul se reduce de la 295 049 km² la 193 059, prin pierderea Basarabiei, nordului Bucovinei, ținutului Herța, nord-estului Transilvaniei, sudului Dobrogei și insulelor de pe brațul Chilia al Dunării. Din aceste teritorii, în urma Conferinței de pace de la Paris din 1946, a revenit doar nord-estul Transilvaniei. România pierde însă un nou teritoriu — Insula Șerpilor din Marea Neagră —, care este transformată în bază navală de către sovietici.

Diminuarea teritorială a României a implicat transferarea ei din categoria puterilor mijlocii europene în cea a micilor state, cu efectele de rigoare în planul raporturilor internaționale.

Ocuparea în continuare de către sovietici a unei importante părți a Moldovei românești (cu ceva mai mult decît jumătatea ei), a insulelor de pe brațul Chilia și a Insulei Șerpilor din Marea Neagră, în contextul în care comunitatea internațională a recunoscut independența republicilor baltice instituie un paradox politico-istoric, ale cărui consecințe pot deveni periculoase în perspectiva evoluției raporturilor interstatale. Efectele Pactului sînt declarate nule prin acle politice succesive cu caracter bilateral numai în ce privește Letonia, Estonia și Lituania și se mențin în raport cu România. Se crează, astfel, un precedent care poate fi speculat sau invocat în materie de tratate bilaterale, dar cu efecte multiple.

Prin menajarea agresorului de ieri — U.R.S.S. — România rămîne singurul stat european divizat, situație ce se poate perpetua în contextul în care noua „comunitate a republicilor suverane” din Imperiul moscovit va fi treptat dominată, cum se urmărește de fapt, de către Rusia în mezalianță fragilă cu Ucraina, un potențial și foarte probabil concurent la supremație.

„Problema” teritoriilor românești din incerta „comunitate” vecină României are și alt aspect, poate mai dificil decît aspectele de drept internațional. Basarabia actuală nu mai corespunde teritorial Basarabiei tradițional românești, deoarece sudul provinciei a fost dat spre „administrare” Ucrainei care, la rîndu-i a „cedat” basarabenilor un teritoriu din stînga Nistrului — fosta Republică Socialistă Autonomă Moldovenească (R.S.A.M.), creată în 1924, care, în prezent, la incităriile „centrului” manifestă tot mai accentuat tendințe separatiste. Basarabia are în prezent o suprafață de numai 34 000 km², comparativ cu cea de 44 422 km² cît avea în iunie 1940 cînd a fost reocupată de U.R.S.S. Peste 10 000 de km² din teritoriul său, chiar în contextul în care a primit și teritoriul fostei R.S.A.M. se află în prezent în stăpînirea Ucrainei, în „custodia” căreia se află înglobate nordul Bucovinei și ținutul Herța.

Contenciosul teritorial dintre România și fosta U.R.S.S., s-a transformat, astfel, astăzi într-o chestiune care tensionează raporturile nu numai cu Republica Rusă, ce vrea să dirijeze procesele interne și să orienteze politica externă a „comunității statelor suverane”, ei și cu Ucraina, ale cărei excese naționaliste încep să se răsfrîngă și mai apăsător asupra condiției românilor bucovineni și sud-basarabeni.

— Populația regatului, care în iunie 1940 se cifra la aproximativ 20 milioane de locuitori, la sfîrșitul aceluiași an s-a diminuat cu 6 428 915 locuitori, pierderea fiind de 32,14% din totalul populației. În prezent, populația de origine română care trăiește în U.R.S.S. este

de peste 5,5 milioane (din care aproximativ 4.5 milioane în Basarabia, în „formula” impusă de Moscova), comparativă ca mărime cu populația Danemarcei. România este privată, pe lângă o importantă parte a teritoriului său tradițional, de un considerabil potențial uman care în prezent (cu excepția parțială a Republicii Moldova) este utilizat în scopuri străine intereselor poporului român.

— Teritoriile cedate au redus considerabil resursele naturale ale statului român deoarece s-a pierdut un important fond forestier (nordul Bucovinei), o considerabilă rețea hidrologică cu posibilități pentru irigare și producere de energie electrică (Basarabia), precum și producția animalieră și agricolă (Basarabia și sudul Dobrogei, sînt zone propice pentru creșterea animalelor și practicarea cultivării cerealelor, a sfecei de zahăr, viticulturii, pomiculturii etc.

— Reducerea teritorială are efecte și asupra posibilităților de apărare împotriva unei agresiuni externe. Prin ocuparea nordului Bucovinei, Basarabiei și ținutului Herța sovieticii se apropie considerabil de importante aglomerări urbane, cum sînt Iași, Galați sau Brăila, centre puternic industrializate și noduri vitale pentru transporturile feroviare, și controlează gurile Dunării atît de pe uscat cît și de pe apă (brațul Chilia și insulele ocupate la sud de talvegul Dunării, precum și Insula Șerpilor din Marea Neagră).

Teritoriul României este mult mai penetrabil în prezent din direcția sud-est, comparativ cu granița dinainte de septembrie 1940, deoarece au crescut riscurile asupra unui atac împotriva celui mai mare port maritim al țării — Constanța —, asupra căii ferate strategice Cernavodă-Constanța, precum și asupra capitalei statului, București.

— Reinvierea naționalismului ucrainean și aspirațiile Ucrainei de mare putere accentuează tendințele deznaționalizării forțate a românilor bucovineni și a celor sud-basarabeni și așa în situația de a fi privați de instituțiile culturale tradiționale, de drepturi și libertăți de manifestare a specificului național, de utilizare a limbii etc.

Anularea Pactului Ribbentrop-Molotov, un autentic reziduu poluant al atmosferei din sud-estul Europei, cu repercusiuni asupra întregului continent, ar crea condiții pentru revenirea la o stare de normalitate între România și unii dintre vecinii săi, într-o lume care, volens nolens, se orientează către eliminarea surselor de tensiune și instituționalizarea unor raporturi bi și multilaterale întemeiate pe încredere și disponibilități de cooperare amicală.

FLORIAN TĂNĂSESCU